

**ФОЛЬКЛОР МІСЬКОЇ ВУЛИЦІ :
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОШУКИ**

У статті описано методологію фольклористичної науки, довгий час орієнтовану на класичний фольклор. Визначено основні ознаки класичного фольклору, що дають змогу науковцям розглядати його власне як «класичний». Авторка досліджує етап формування фольклору Нового часу як складову процесу диференціації культур міста і села, що призвело до виникнення окремого типу фольклору – міського; у статті порівнюється сільський та міський фольклор на етапі їх вирізнення. Досліджено процес взаємовпливу цих типів фольклору. Сфокусовано увагу на започаткуванні нових фольклорних форм у ХІХ столітті, зазначено про деструктивний вплив соціально-політичних явищ на функціонування усної народної словесності. Визначено відмінності сучасного фольклору. Названо терміни, що були введені та використовуються науковцями на позначення поняття «сучасний фольклор». Описано сучасний фольклор як явище, важливе в соціальній площині, зазначено необхідність його вивчення та розробки нових методологій.

Ключові слова. *Класичний фольклор, сільський фольклор, міський фольклор, новотвір, постфольклор, новий фольклор, глобалізаційний фольклор.*

Постановка проблеми. Іще нещодавно об'єктом вивчення фольклористичної науки були більшою мірою архаїчні зразки, записані в сільського населення, т. зв. «класичний фольклор». Методологія науки була спрямована на одну із найголовніших тогочасних цілей – віднаходження початкових, первісних варіантів фольклорних зразків. Нові нашарування та трансформація фольклорних творів в ході розвитку ігнорувалися як явище природне, наука займалась пошуками найдревніших зразків, вважаючи їх за єдино «правильний» матеріал, а також реконструкцією лише старих традицій, не беручи до уваги той факт, що будь-яка традиція розвивається і набуває нових рис.

Мета статті. Стаття має на меті розкрити етапи формування фольклору, спільні та відмінні риси фольклору різних етапів, викласти теоретичні та методологічні підходи науковців до виникнення поняття та назв сучасного фольклору, визначити їх роль та місце в фольклористичній науці, обґрунтувати необхідність дослідження та розробки нових підходів до вивчення сучасного фольклору.

Виклад основного матеріалу. Фольклористи XIX ст. серед значущих виділяли безсумнівну здатність усної словесності до збереження давніх за походженням міфологічних, історичних та інших образів, що є одним із виявів світоглядної системи творців фольклору. В такому фольклорі найбільш повно розкрито обрядово-міфологічний контекст, побутував він в умовах родово-племінної соціальної структури. Умови побутування, контекст творення, відповідно, зумовлювали особливості форм та змісту фольклору, серед яких дослідниками названі такі, як усність, ритуально-міфологічна обумовленість жанрів, яка в дещо послабленій формі, проте все ж присутня в фольклорі нового типу, а також вже названа здатність містити та зберігати в собі широкий спектр образів різного походження і т. д.

На противагу «давній» усній словесності поступово почав формуватися фольклор Нового часу. Цей процес був пов'язаний із розширенням диференціації культур села і міста, що на теренах України особливо виразно спостерігалось в XIX ст. До цього періоду реальність села і міста була близькою, з XIX ст. вона різко почала змінюватися. Відповідні механізми архаїчного походження, що століттями існували в сільській традиції, виявляють свою невідповідність міському простору, внаслідок чого він концептуалізується та міфологізується [1, 6]. За спостереженнями С. Неклюдова, традиції прив'язаного до землі населення таким чином поступаються традиціям урбаністичної культури, адже в місті людина вже не так залежна від природних умов, в тому числі від зміни сезонів, що спричиняє деформування календарно-обрядового циклу, а подекуди і повне його забування через невідповідність потребам міської людини, її новий життєвий ритм та світогляд.

Фольклор сільських спільнот відрізняється від фольклору міської вулиці досить сильно. Перш за все в селі він охоплює практично всю культуру – там і хлібороб, і пастух, і коваль, і сільський батюшка обслуговуються одними і тими ж традиціями, однією системою обрядів,

одними текстами.

А міський фольклор – фрагментований. Він набагато більше пов'язаний з письмовими формами, з авторським началом. Більш того, для міського жителя він ідеологічно маргінальний: свої ідеологічні потреби міська людина задовольняє інакше, з використанням інших продуктів - головним чином це стосується мас-медіа і масової культури. Сільський фольклор діалектний і регіональний - це традиції одного села, однієї області, одного регіону. Міський – «соціолектний»: характерний скоріше для певних суспільних груп (статевовікових, професійних, аматорських), у яких немає міцної територіальної обумовленості [1, 7].

Традиції міста виявляють різючу різницю із традицією села, і процес поширення міського фольклору починає впливати і деформувати культуру села. Ті особливі форма та зміст фольклору «класичного» на тлі нових соціальних явищ спочатку почали виявляти все менше своїх «класичних» ознак, відбувалася їх деритуалізація, десемантизація, а часто ці ознаки і зовсім зникали (як-от зникнення в фольклорі ритуальної основи, суттєве послаблення насиченості міфологічними образами і т. д.). Таким чином, порівняно зі «старим» фольклором, новотвори «виглядали грубими, стилістично неохайними, ніби створеними поспіхом» [1, с. 7]. Прикладом такого новотвору може слугувати романс – жанр, що сформувався в місті не без впливу книжної літератури, на початкових етапах взагалі ігнорувався науковцями, тому що підходом, сформованими «давнім фольклором», критеріями, які використовували тогочасні фольклористи для розпізнавання фольклорних та нефольклорних жанрів романс не можна було віднести до фольклору (серед «нефольклорних» ознак – наявність авторського начала, зберігання та передавання переважно в письмовій формі, кострубатість викладу, відсутність традиційних образів і т. д.). Саме виникнення таких романсів послугувало для фольклористів поштовхом до більш детального розгляду новотворів – до акцентуації уваги на міських жанрах фольклору. Дослідження найновіших,

«щойнонароджених» фольклорних форм були успішно започатковані в 20-ті роки минулого століття співробітниками Етнографічної комісії ВУАН, очолюваної акад. А. Лободою, однак невдовзі були припинені через відомі причини й у радянський період не велися (якщо не брати до уваги т. зв. «радянський фольклор», а точніше, переважно фальшлорні тексти). Понад те, майже не записувалися, зрозуміло, й поточні новотвори (окрім тих, що мали «належне» ідеологічне спрямування й були переважно псевдофольклором), через що нам залишається лише жалкувати з приводу втрати величезного масиву текстів, які повсякчас народжувалися та якийсь час широко побутували, а згодом, як ведеться, занепадали й ішли в небуття разом зі своїми носіями [2, 3]. За багатовікову історію нашої держави багато соціально-політичних явищ деструктивно діяли на всі аспекти побутування, поширення і функціонування усної народної словесності, часом принижували її роль і престиж, деформували і в багатьох моментах переривали природний процес міжпоколінної передачі фольклорної традиції. Не можна не відзначити вплив деспотичної політики більшовицького тоталітаризму, яка виявлялася не тільки в насильній ломці соціальних устоїв життя, викоріненні старих укладів, а також в насадженні штучних так званих соціалістичних звичаїв і обрядів, в накладанні табу на традиційні фольклорні явища, переслідуванні носіїв народнопоетичних надбань і культивуванні «угодних для режиму» псевдофольклорних новотворів. Таким чином ХХ ст. продовжило зумовлювати творення фольклору «Нового часу», виразно відмінного від фольклору традиційного, витісненого новими життєвими обставинами. Однобоке і тенденційне дослідження поступово замінюється ширшим, глибшим, прогресивнішим головним чином зі здобуттям Україною незалежності, оскільки фахівці почали спорадично записувати й сучасні фольклорні твори, і велика їх кількість була опублікована в періодичних виданнях та різноманітних збірках, зафіксована на електронних носіях. Як наслідок – це призвело до поступової зміни традиційного підходу в фольклористичній науці.

Фольклор як явище народного світогляду є безсмертним якраз тому, що він здатен миттєво реагувати на навколишні зміни, відбиваючи в собі найактуальніші проблеми та вирішуючи найважливіші питання суспільності. Фольклор нового суспільства спирається на цілковито нові форми трансмісії традиції, а тому вимагає трансформації і її самої. Цей фольклор, що охоплює сферу неофіційного, побутового спілкування, асимілює в собі різні типи творчості (колективну та індивідуальну, яка проте, вважається безавторською), різні соціально-групові та регіональні традиції, зразки селянського і міського фольклору, кітч-культури, авторського та елітарного мистецтва, а також аматорської фольклорної творчості. Його жанровий репертуар достоту відрізняється від традиційного. У системі культури він обіймає менш вагоме місце, ніж його попередники, відійшовши на маргінеси культурного мейнстріму, й уже не відіграє універсальної ролі. Новим формам уже не притаманний багаторівневий синкретизм. Серед відмінностей сучасного фольклору – такі системні риси, як мультикультуралізм, соціокультурний поліцентризм (творення і розповсюдження окремих фольклорних комплексів різними соціальними групами), злободенність, а відтак швидкозмінність, мінімалізм, інтертекстуальність та цитатність (вторинність) творів, відчутна втрата ними варіативності, зростання ролі індивідуального авторства, функціональна маргінальність, пов'язана зі зміною його функцій та обмеженням їх обсягу, тощо. [3, 10].

Зокрема, як мультикультурне явище він вирізняється етнічним та ідеологічним «поліцентризмом», здатністю до тематичної й естетичної інтернаціоналізації, чутливістю до глобалізаційних впливів. Наразі жодна сучасна міська культура не є «чистою», автохтонною, вона «набагато більш космополітична і менш національна», ніж селянська традиція XIX і навіть XX ст. [4, 1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досі розвідки цілої плеяди науковців-новаторів (серед них В. Борисенко, О. Бріцина, Я. Гарасим, І.

Головаха-Хікс, В. Давидюк, Р. Кирчів, І. Кімакович, М. Красіков, Є. Луньо, М. Маєрчик, О. Харчишин, О. Чебанюк, О. Лабащук та ін.) мають асистемний, тобто вельми строкатий та фрагментарний характер, оскільки стосуються лише окремих конкретних явищ. Загалом же дослідження т. зв. постфольклору поки що не здобули навіть належного визнання в академічній науці вільної України.

На позначення фольклору ХХІ ст., який є об'єктом нашого дослідження, існують різні терміни, такі як «сучасний фольклор», «постфольклор», подекуди «міський фольклор», «фольклор субкультур», проте не всі терміни ми вважаємо достатньо відповідними явищу сучасного фольклору. Послуговуючись періодизацією фольклору, розробленою Є. Мелетинським, С. Неклюдовим та О. Новік [49], за якою фольклор має 3 етапи розвитку (архаїчний – до розпаду первісно-общинного ладу, класичний, який тривав до ХІХ ст., постфольклорний – який побутує від появи капіталізму на українських землях до наших днів), виникає потреба замінити термін «постфольклор», введений С. Неклюдовим наприкінці ХХ ст. [5]. Термін «постфольклор» акцентує на творенні принципово нового явища, відмінного від фольклору архаїчного і класичного, але розглядаючи явище фольклору в широкому розумінні, не можна приймати до уваги лише якісні зміни та модифікації у змістовій та формальній фактурі фольклору наших днів, не враховуючи ті основні критерії визначення фольклору, вироблені класичною фольклористикою, які так само притаманні фольклору сучасному. Такими найсуттєвішими ознаками, які притаманні фольклору сучасному, є насамперед варіативність, анонімність, біфункціоналізм, імпровізаційність, синкретизм, дещо меншою мірою усність та традиційність. Тому доцільним вважаємо використовувати 2 терміни : «новий фольклор»– фольклор, що виник на межі ХІХ – ХХ ст. і замінив фольклор класичний, та «фольклор сучасний» або «глобалізаційний», тобто той, що виник на межі ХХ–ХХІ ст., продовжує своє побутування сьогодні і є невідривно

пов'язаним із таким масштабним світовим явищем як глобалізація, яка виражається в зміцненні зв'язків між найвіддаленішими куточками планети, в небувалому поширенні по всій планеті ідей та інформації, технологій, культури, ціннісних орієнтацій, способу життя, поведінки. Використання замість терміну «постфольклор» двох термінів – «новий фольклор» і «фольклор глобалізаційний» обумовлене наявністю великої кількості надзвичайно важливих соціокультурних, політичних, технологічних змін за останні 3 століття, які дозволяють виділити в «третьому» періоді фольклору 2 етапи, настання останнього з яких більшою мірою спричинене саме соціокультурним ракурсом глобалізації.

За своєю сутністю сучасний, або глобалізаційний фольклор – масова форма духовної культури, покликана слугувати виразом соціокультурної самосвідомості своїх творців-носіїв. Дослідниця сучасного фольклору Н. Лисюк у праці «Специфіка постфольклору України» обгрунтовано називає його сталим типом комунікації всередині всього соціуму та окремих його спільнот, що забезпечує самоідентифікацію й передання колективного соціального досвіду, основоположних цінностей та норм, гарантує надійний самозахист від суспільних та особистих криз, негараздів, психічних розладів тощо. Цей фольклор справедливо можна сприймати як явище, дуже важливе в соціальній площині, оскільки він демонструє, чим насправді живе наше суспільство, які цінності обстоює, якими неписаними нормами керується [3, 10]. В. Липинський в своїй праці «Листи до братів-хліборобів...» писав : «Їдучи на мотоциклі з газетою в кишені, старих дум запорізьких творити вже не можна... Але кожний час творить нові ідеї. Коли зараз неможливо творити козацьких дум, то той самий дух громади-нації може творити тепер ідеї – думи інші» [6, 1].

Висновки. Попри численні прочитання самого поняття «сучасний фольклор», вважаємо, що не можна приймати до уваги лише якісні зміни та модифікації у змістовій та формальній фактурі фольклору наших днів, не враховуючи ті основні критерії визначення фольклору, вироблені

класичною фольклористикою, які так само притаманні фольклору сучасному, тому доцільним вважаємо використовувати 3 терміни: «новий фольклор» - фольклор, що виник на межі ХІХ – ХХ ст. і замінив фольклор класичний, та «фольклор сучасний» або «глобалізаційний». Вивчаючи тільки фольклор минулого, можна пізнати історію народного духу, проте однобічне захоплення традиціями прадавнього має мати певну межу, за якою стоїть підміна ними сучасного. Відродження давніх цінностей не повинно призводити до того, щоб традиція з плідних стимулів перетворилася на мертву традиційність. Очевидно, що не вистачає планомірної та масштабної програми зі збирання поточних текстів народної міської культури. Тому одним із найважливіших завдань сьогодення стала насамперед фіксація якомога повнішого за жанровим складом фонду фольклорної культури окремих етносів України, її регіонів, локальних і соціальних, професійних, статевовікових та всіх інших груп, його докладний опис та дослідження. Так само важливим видається й поточний запис якомога більш представницького корпусу текстів, що входять до складу кожного жанру.

The article describes the methodology of folklore science, which has long focused on classical folklore. The basic features of classical folklore are identified, which allow scientists to view it as "classical". The article identifies the stage of formation of modern-day folklore as a component of the process of differentiation of city and village cultures, which led to the emergence of a separate type of folklore - urban; The article compares rural and urban folklore at the stage of their identification. The process of mutual influence of these types of folklore is described. The article focuses on the initiation of new folklore forms in the nineteenth century, and points out the destructive influence of socio-political phenomena on the functioning of oral folk literature. The differences of modern folklore are identified. The terms that were introduced and used by scientists to refer to the term "modern folklore" are named. Contemporary folklore is described as an important phenomenon in the social field, the necessity of its study and development of new methodologies is stated.

Keywords. Classical folklore, rural folklore, urban folklore, new creation, post-folklore, new folklore, globalization folklore.

Список літератури

1. Неклюдов С. Фольклор современного города / С. Неклюдов // Современный городской фольклор / С. Неклюдов. – Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 2003. – С. 5–26.
2. Лисюк Н. Постфольклор в Україні. – Київ, 2012. – Агентство "Україна". – 308 с.
3. Лисюк, Н. А. Специфіка постфольклору України [Текст] / Н. А. Лисюк // Літературознавчі студії Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2013. – Вип. 40, ч. 2. – С. 9–14.
4. Неклюдов С. Ю. Гуманитарное знание и народная традиция [Електронний ресурс] / С. Ю. Неклюдов. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://polit.ru/article/2008/01/17/folklor/>.
5. Неклюдов С. Ю. Несколько слов о пост-фольклоре [Електронний ресурс] / С. Ю. Неклюдов // Фольклор и постфольклор: структура, типология, семиотика. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ruthenia.ru/folklore/postfolk.htm>.
6. Липинський В. Листи до братів-хліборобів [Електронний ресурс] / В. Липинський. – 1992. – Режим доступу до ресурсу: <http://1576.ua/books/2887>